

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

המדת ימים HEMDAT YAMIM

פרשת השבוע בשלח תשפ"ו

מי שבת בשביעי?

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

בורא עולם שהוציאנו ממצרים ונתן לנו את תורתו באמצעות משה רבינו, הקדיש בפרשתנו שלושים וחמישה (!) פסוקים לנושא המן. מספר עצום יחסית. פסוק אחד יותר מאשר לפרשת הבריאה. זה אומר דרשני!

התורה כדרכה, מחברת בין שתי פרשיות באמצעות שימוש בביטויים שווים. בפרשת הבריאה אנו מוצאים את ההכרזה: "וַיִּשְׁכַּח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה" (בראשית ב, ב) ובפרשתנו, בתוך הפסוקים העוסקים במן "וַיִּשְׁכַּחְתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי" (שמות טז, ל). בשבת שאנו מציינים אותה כזכר למעשה בראשית, קבעו חכמים וכך נפסק הלכה למעשה, צריך לבצוע על הפת תוך לקיחת לחם משנה (עיינו שו"ע אורח חיים סימן קסז סעיף טו, סימן רעד סעיף ג, סימן רפט סעיף א). ביטוי זה לקוח גם הוא מפרשתנו "וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לְקַטוֹ לֶחֶם מִשְׁנֶה" (שם טז, כב) וכך הופכת השבת גם לזכר ליציאת מצרים (ולכן גם בחגים צריך לחם משנה!). ננסה להסביר מדוע פרשת המן היא כל כך חשובה ומשמעותית לדורות.

הקשר הראשוני בין פרשת השבת, נבואת משה ופרשת המן נוצר כאשר משה רבינו נתן לעם ישראל את השבת כבר במצרים, וכך מפורש במדרש: "ד"א 'יורא בסבלות' ראה שאין להם מנוחה, הלך ואמר לפרעה מי שיש לו עבד אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת, ואלו עבדיך אם אין אותה מניח להם יום אחד בשבוע הם מתים, אמר לו לך ועשה להן כמו שתאמר, הלך משה ותקן להם את יום השבת לנחת" (שמות רבה (וילנא) פרשה א סימן כח). גם אחרי הסכמת פרעה עלתה על הפרק השאלה: כיצד ידע משה איזה יום הוא היום השביעי מאז יציאת מצרים? והתשובה היא שהקב"ה נתן לו מידע זה באמצעות נבואתו. ועדיין היה על הכל סימן שאלה! רק אחרי שהמן הפסיק לרדת ביום השביעי, התברר ש'משה אמת ותורתו אמת'. לכן נתקנה הלשון בתפילת השבת: "ישמח משה במתנת חלקו כי עבד נאמן קראת לו". מרגע זה גם התברר כי השבת היא זכר למעשה בראשית וגם זכר ליציאת מצרים.

עיקרון נוסף קשור בטבורו לירידת המן במשך ששה ימים, ביום השישי כִּלְחָם מִשְׁנֶה ובשבת לא ירד מן. כזכר למעשה בראשית, השבת מלמדת אותנו שאף על פי שיש ששה ימי מעשה, בהם האדם עובד לפרנסתו (ערך חשוב שיש להדגיש), השביתה בשבת באה ללמדנו כי ששת ימי המעשה מכינים ליום השבת, שמוקדש לרוחניות וכי הוא היום העיקרי בשבוע. לכן, גם במדבר, שבו לא היה צורך בעיסוק בפרנסה כדי להתקיים, היה צורך בשבת שנקבעה לדורות, כדי שכל יהודי ישים בחייו דגש על ההתעלות הרוחנית (שהיא הזכות) ולא רק על סיפוק צרכיו הגשמיים (שהוא ההכרח). כך גם השבת כזכר ליציאת מצרים, מלמדת אותנו כי מטרת השחרור מעולו של פרעה ומהעבודה הקשה לא הייתה לדאוג לרווחה סוציאלית (שגם היא חשובה), אלא להבטיח את המטרה העיקרית - עבודת השם, ואין לך בן חורין אלא מי שעובד את הקב"ה.

הפרשה מסתיימת בהכרזה כפולה: "וַיִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶכְלוּ אֶת הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד בָּאָם אֶל אֶרֶץ נוֹשָׁכָת אֶת הַמָּן אֶכְלוּ עַד בָּאָם אֶל קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן" (שם טז, לה). בארץ ישראל אין מן. בארץ ישראל גם העבודה בשדה (והיום העבודה בשדה מקבלת משמעות הרבה יותר רחבה) להוצאת פירותיה הקדושים (חתי"ס) היא חלק בלתי נפרד מעבודת השם. כך גם היציאה למלחמת מצווה מיד צר הבא על עם ישראל, היא חלק בלתי נפרד מעבודת הבורא.

השבת היא התזכורת לכך שהיא יסוד ושורש האמונה במשה נותן התורה, ובמשימות הרוחניות שכתובות בה. השבת היא זכר לבריאת העולם שנברא כדי להתכונן לשבת. השבת היא זכר ליציאת מצרים שמלמדת אותנו שהחומר הוא זה שצריך לשמש להכנה לרוח. בארץ ישראל גם החומר הוא קודש.

פרשת המן מחברת את כל הערכים הללו וקושרת את ירידתו למצוות השבת, לפרשת הבריאה וליציאת מצרים.

(לשיעורי הרב יוסף כרמל ביוטיוב)

לְעִי לוי זְשִׁמַּת

הרב משה מרדכי ארנר
א' בניסן תשפ"ה

לע"נ הנופלים במערכה להגנת המולדת הי"ד

הרב ד"ר ג'רי האכבוים י"ח באדר ב' תשפ"ב	פרופ' ישראל ושלומית אהרונים י"ד בכסלו תשפ"ג / ט' בחשוון תשפ"ו	הרב משה וסרצוג מר משה וסרצוג כ" בתשרי תשפ"א	הרב יהושע רוזן ט"ו באדר א' תשפ"ב	הרב ישראל רוזן י"ג בחשוון תשע"ח	הרב שלמה מרזל י' באייר תשע"א
מר שמואל וגבי אסתר שמש י"ז בסיוון / כ' באב	הרב נפתלי צבי יהודה בר אילן מנחם אב תשפ"ד	הרב ראובן וחיה לאה אברמן ט' בתשרי תשע"ו / כ' בתשרי תשפ"ב	הרב יצחק וגבי נעמי טרשנסקי כ"ח באדר תשפ"א / י"ד אדר ב' תשפ"ד	ר' שמואל וגבי רבקה ברנדמן ט"ז בטבת תשפ"ג / ח' באייר תשפ"א	הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד
הרב אשר וגבי סוזן וסרטייל ט' בכסלו / ט"ז אלול	ר' מאיר וגבי שרה ברכפלד (שרה - ט"ז בטבת תש"ף)	הרב שמואל כהן שבט תשפ"א	מר זליג וגבי שרה ונגרובסקי כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד	הרב יעקב מאיר רוסק ז"ל נלב"ע י"ג בטבת	מר אלישע בן רבקה וגבי שושנה בת שרה
ר' אליהו כרמל וגבי מלכה טויבע כרמל ח' באייר תשע"ו / י"א במנחם-אב תשס"ט	ר' אברהם ומרת גיטה קליין י"ח באייר / ד' באב	הרב יעקב (ג'רי) פרנקל ט' בטבת תשפ"ב	נפתלי בן שלמה מרמורש כ"ז כסלו תשפ"ב		

ארץ חמדה, ע"ר Eretz Hemdah

רח' ברוריה 2, ירושלים 91080 Bruriya St., Jerusalem

WWW.ERETZHEMDAH.ORG / Tel: 02-5371485 / info@eretzhemdah.org

חֲמַדַּת הַכֶּשֶׁרוֹת

הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית "מורנו" מבית 'ארץ חמדה'

לע"נ מורנו הרב ארנרייך זצ"ל, ממנו למדנו להרגיש את הסברא ולהתרגש מהבנת התורה

חיוב מלקות על אכילת טעם כעיקר

בשבוע שעבר פתחנו סדרת טורים העוסקים בשורשי הלכות הכשרות. עסקנו במושג של "טעם כעיקר", וביררנו אם הגדרה זו היא מן התורה או לא.

במסכת עבודה זרה (דף סז ע"א) אומר רבי יוחנן שאם יש טעם וממשות של איסור – לוקים על האכילה, בתנאי שיש כזית בכדי אכילת פרס ("כדי אכילת פרס" הוא משך הזמן שאדם סביר אוכל 'פרס' – מנה, נפח של 3-4 ביצים. "כזית בכדי אכילת פרס" הוא . טעמו ולא ממשו – אסור, אך אין מלקות.

לפני שנברר את הדברים, נבהיר את משמעות "כזית בכדי אכילת פרס":

"כזית" היא מידת נפח מוכרת לנו. "פרס" הוא מנת אוכל (הערכת הראשונים נעה בסביבות נפח של 3-4 ביצים). "בכדי אכילת פרס" הוא משך הזמן שאדם רגיל אוכל 'פרס' – מנה שכזאת (מספר דקות). "כזית בכדי אכילת פרס" זהו היחס, הפרופורציה, בין המרכיב המסוים והתערובת. כלומר: אם יש "כזית בכדי אכילת פרס", הרי שבכל 'פרס' יש 'כזית'.

המשמעות המעשית היא שבתבשיל בו יש 'כזית בכדי אכילת פרס' אדם סביר יאכל פרס, ובאותו שיעור אכילה נורמלי יהיה כזית של איסור.

נשוב לדברי רבי יוחנן: למדנו שרש"י והרא"ה סבורים שטעם כעיקר הוא דין מדרבנן. הם רואים בדברי רבי יוחנן ראייה: לא לוקים על טעם ללא ממשות. לפיכך, אם חלב התערב בסיר של בשר, או שאיסור התמוסס בסיר של היתר, התבשיל נאסר מדרבנן בלבד. איסור תורה יהיה רק "טעמו וממשו" – אם ניתן גם לזהות ממשות. חיוב מלקות יחול רק אם יש כזית בכדי אכילת פרס. אם יש פחות מכזית איסור בכל 'פרס' הרי שלא ניתן לאכול כזית של איסור במסגרת אכילת מנה, ועל אכילה שכזאת אין מלקות, מכיוון שהיא אינה מזוהה הלכתית כאכילה אחת.

נתרגם את דבריהם למדד כמות האיסור בתוך התערובת: אם האיסור לא נתן טעם, הרי שהוא בטל ומבוטל, ניתן להתעלם ממנו. אם האיסור נתן טעם, 'טעם כעיקר' אסור מדרבנן. אך היכן הגבול? כמובן שהציר (הנוזלים) של בשר שאינו כשר גם אינו כשר. עכשיו נוסיף לו מעט מים רותחים. האם ברגע שהוא מעורב במשהו אחר איסורו הופך לאיסור דרבנן? היכן עובר הגבול בין 'טעם כעיקר' ובין תערובת של הציר עם נוזל אחר, האסור מן התורה? על זה אומר רבי יוחנן: כאשר יש כזית בכדי אכילת פרס. אז יש כמות גדולה מדי של חלקיקי איסור ביחס להיתר מכדי שנאמר שזהו איסור דרבנן בלבד.

נעבור לשיטות האומרות שטעם כעיקר אסור מן התורה, מדוע לא לוקים על אכילת טעם האיסור בלבד?

בעל המאור, ראב"ד והרשב"א אומרים שאמנם אכילת טעם איסור אסורה מן התורה. אך כפי שלמדנו, המקור הוא הרחבה מ"משרת" שנאמר ביחס לנזיר, ואין מלקות על מה שנלמד כהרחבה של דין ("אין עונשים מן הדין").

רבנו תם חולק. הוא אומר שאכן "טעם כעיקר", במלוא מובן המילה. אם איסור התערב בתוך היתר, ונתן בו טעם, לוקים על כל כזית מהתערובת. דברי רבי יוחנן נאמרו על מין במינו. לדוגמא: חתיכת בשר בקר שלא נשחט כדין התערב עם חתיכות בשר אחרות. במקרה זה לא שייך לדבר על "טעם", מפני שהטעמים של הבשר זהים. לכן אם יש 'טעם' בלבד האיסור בטל ברוב (כדין איסור שהתערב בהיתר ולא ניתן לזהות אותו, שבטל ברוב).

שימו לב שרבנו תם מבין שהאות כ' הדמיון במילים 'טעם כעיקר' משמעו זהות: דבר שקיבל טעם הוא כגוף האיסור ממש, ולכן לוקים על כל כזית ממנו.

הרמב"ם (הלכות מאכלות אסורות פרק א הלכה ג) פוסק כך: אם יש כזית בכדי אכילת פרס, ואכל פרס – חייב מלקות. אם יש באופן יחסי פחות מכך בתערובת חייב על אכילתן מכות מרדות. רוב הפרשנים (אבן האזל, מרכבת המשנה) מבינים שלשיטתו טעם כעיקר אסור מן התורה. אך בשונה מדברי ר"ת, לשיטתו בכדי ללקות יש לאכול כזית של האיסור תוך אכילה אחת. בהגדרה, זה דבר שלא יקרה אם יש פחות מכזית בכדי אכילת פרס.

רבינו חיים מבעלי התוספות הוא דעת ביניים בין רבנו תם והרמב"ם. בדומה לרמב"ם, הוא חולק על דברי רבנו תם, וסובר שלא יתכן שתבשיל שקיבל טעם של איסור ייחשב כגוף האיסור ממש. אכן יש איסור דאורייתא אם יש טעם בתבשיל. אך רבי יוחנן בא לחדד שמלקות יהיו רק אם יש כמות משמעותית יותר בתוך התערובת. לכן, אם יש כזית בכדי אכילת פרס, הרי שילקה על כל כזית מן האיסור.

יש בדבריו חידוש מעניין. נחדד את ההבדל בין שלושת השיטות הללו:

לפי הרמב"ם: טעם כעיקר אסור מן התורה. אך לוקים רק אם אוכלים כזית של איסור בזמן שהתורה הגדירה (בכדי אכילת פרס).

לפי רבנו תם: איסור טעם כעיקר משמעו שלוקים על כל כזית של האיסור.

לפי רבנו חיים: איסור טעם כעיקר אסור תבשיל שיש בו טעם. מלקות יהיו אם יש טעם משמעותי של כזית בכדי אכילת פרס. לוקים על אכילת כל כזית מתערובת שכזאת.

תוך כדי הדברים רמזנו לשאלה מהותית יותר: כיצד הראשונים הבינו את המושג של "טעם"? מבחינה עקרונית ניתן להציב שתי אפשרויות: 1. התחושה שאדם חש בפיו ('טעם' במובן הפשוט. Flavor). 2. חלקיקי המאכל המעורבים ונותנים את טעמם. לשון אחר: האם ה'טעם', התחושה שהאיסור נותן, הוא האסור, או שהדיון הוא על חלקיקי האיסור הנמצאים בתערובת, ועתה השאלה היא רק כיצד להגדיר מתי ההלכה מאפשרת להתעלם מהחלקיקים הללו? בשאלה זו נעסוק בעזרת ה' בפעם הבאה.

ארץ חמדה – קישור לשיעורי "מורנו" ביוטיוב

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

מתפללים לרפואתם השלימה, בתוך שאר חולי עם ישראל:			
שמואל בן ברוך	ניר רפאל בן רחל ברכה	חנה בת אוריה	טל שאול בן יפה
רות צפורה בת חנה	ישי בן מרים	הילל בן תמר שפרה	מיכאל אלכסנדר אברהם בן שרה מלכה
מאירה בת אסתר	הילה צפנת בת שרה טובה	עודד בן חיה	נעם בן שלומית
שלמה בן שלומית	ר' יצחק בן בריינדל גיטה	מינדה לאה בת ליפשה	משה בן רחל
	חיים מרדכי פרץ בן אסתר מילכה	משה בן אסתר חיה	חווה ראנלה בת פיילא
			רבקה בת שרה בלה
			נבו בן פריבה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ד)

Vienna, Austria

וינה, אוסטריה
תמוז התשנ"ח

הפיכת בית כנסת שחרב למוזיאון

שאלה

ברחבה שלפני בית הכנסת "המזרחי" בוינה נחשף לפני כשנתיים תוך כדי חפירות ארכיאולוגיות בית כנסת עתיק המיוחס לדעתם ל"אור זרוע" (ר' יצחק ב"ר משה שחי בוינה לפני כשמונה מאות שנה). לאחרונה הוחלט לשפץ את בית הכנסת "המזרחי" בגלל סדקים שנבעו בבנין ועלולים לגרום להתמוטטות. אחת הדרכים להשגת תקציב עירוני לשיפוץ היא להקים בקומת המרתף ובקומה הראשונה (ששימשו לצרכי חול עד כה) מוזיאון שישולב בממצאים מן החפירות שגם הן יקורו בצורה מיוחדת, כך שהכניסה לאזור זה תהיה מתוך בנין בית הכנסת "המזרחי" בקומת המרתף. כאמור כל התכנית היא בשיתוף פעולה עם עיריית וינה והם הסכימו לתנאים הבאים:

- המקום יהיה סגור לביקורים בשבתות וימים טובים.
- הכניסה למקום תהיה בלבוש צנוע ובכיסוי ראש לגברים.
- לא יוצגו מוצגים במוזיאון שלא יתאימו לאופי המקום ולא יקבלו את אישור הרב.

האם במקרה זה ישנה בעיה הלכתית בהפיכת חורבות בית הכנסת העתיק המיוחס ל"אור זרוע" למוזיאון?

תשובה

בית כנסת בחו"ל שחרב ונתגלה בחפירות ארכיאולוגיות, מותר¹ להפוך אותו למוזיאון יהודי², ויש להקפיד שלא ינהגו במקום³ שימוש מגונה⁴. יתכן שבמקרה דנן אף מצוה לעשות כך – כדי להציל את בית הכנסת הקיים מהתמוטטות⁵.

¹ משנה (מגילה כח ע"א) "והשימותי את מקדשכם – קדושתן אף כשהם שוממין", אך בגמ' שם ע"ב מבואר "בתי כנסיות שבבבל על תנאי הן עשויים".
² שיטת אליה רבה (הובאה ב"משנה ברורה" סי' קנא סעיף לב) שבסתמא אמרינן, שעל תנאי הם עשויים, ואין צריך לתנאי מפורש. ואמנם יש שחולקים עליו, אך בנדון דידן יד לסמוך עליו, בצירוף הטעמים שובאו לקמן.
³ שו"ע אורח חיים (סי' קנא סעיף יא) אין תנאי מועיל להתיר שימוש מגונה.
⁴ שימוש מגונה, דהיינו-מרחץ, בורסקי, בית הטבילה, בית כסא (שו"ע אורח חיים סי' קנא סעיף ט).
⁵ הפיכת תל חרב זה למוזיאון רק תגדיל ותקדש שם ה'.
התוס' (מגילה כח ע"ב ד"ה בתי כנסיות) הסבירו בטעם הדין שבתי כנסיות שבבבל עשויים על תנאי "שהרי לעת בא הגואל תפקע קדושתן". וב"ביאור הלכה" (סי' קנא סעיף יא ד"ה אבל) כתב בפירוש דברי התוספות: "כיון דלבסוף כשיבוא הגואל, ויתקבצו ישראל מכל המקומות אשר נפוצו בין הגוים, אל ארץ ישראל, ולא יצטרכו לזה המקדש מעט, ועתידין ליחרב, ועל כרחך ממילא תפקע קדושתן, ולכן מהני תנאי גם כן לכל זמן שיחרב".
נראה אפוא שהפיכת חורבות בית הכנסת הנ"ל המיוחס ל"אור זרוע" למוזיאון יהודי הוא השימוש הנכון והראוי לעשות בבתי כנסיות שבבבל בשיממותן.
בנדון דידן, כאשר הקרקע אינה שייכת לקהילה, והיא רכוש העירייה והמדינה, נראה שהופקע מן המקום דין מקום בית כנסת שחרב, ודינו כדין מכירת בית הכנסת בכפר שמותר לנהוג בו מנהג חול, להוציא שימוש מגונה (ואולי אף כדין מכירת בית כנסת על פי החלטת ז' טובי העיר).
לפי האמור בשאלתך, הקהילה היהודית מתנה את הסכמתה בכך שינהגו במקום בכבוד הראוי.
⁵ לפי האמור בשאלתך שהמדינה תעביר תמורת הפיכת האתר למוזיאון כסף שישמש לתיקון בית הכנסת הקיים אשר בו נתגלו סדקים וצריך להצילו מהתמוטטות, הרי מבואר בגמ' (בבא בתרא ג ע"ב) שבהאי גוונא אף מותר לסתור בית כנסת כדי לבנות בית כנסת אחר במקומו.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת לכרכים ד-ט:

הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

ארץ חמדה – קישור לשו"ת במראה הבזק באתר

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן,
יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"
הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביור מקיפים במקורות.
בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון,
מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה,
כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.
זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראל של מכון ארץ חמדה.

לרכישה